

ŚREDNIOWIECZNA I PÓŻNORENESANSOWA ARCHITEKTURA KLASZTORU IMBRAMOWICKIEGO

L. Sobol, Średniowieczna i późnorenesansowa architektura klasztoru imbramowickiego
w: L. Sobol, Kultura Klasztoru SS. Norbertanek w Imbramowicach
Kraków, 2007

Klasztor wraz z kościołem Sióstr Norbertanek w Imbramowicach, został najprawdopodobniej wzniesiony ok. 1225 r., a zasiedlony przez zakonnice tego zgromadzenia w rok później. Klasztor ten – bullą papieża Grzegorza IX z 1229 r. – uzyskał oficjalne papieskie zatwierdzenie i formalnie wszedł do wielkiej rodziny norbertańskiej, energicznie i prężnie w tym okresie rozwijającego się po całym terytorium ówczesnej Europy – Zakonu Premonstratenskiego św. Norberta.

Klasztor Sióstr Norbertanek w Imbramowicach, z woli i fundacji biskupa krakowskiego Iwona Odrowąża, zbudowany został w miejscowości Dłubnia (od 1367 r. – Imbramowice), bezpośrednio nad rzeką o tej samej nazwie, na terenach, będących własnością wuja biskupa – Imbrama. To oddalone o 34 km. na północ od Krakowa miejsce, położone w zaciszu malowniczych krajobrazów Jury Krakowsko – Częstochowskiej, porośniętych ówczesznie gęstymi lasami liściastymi – było wymarzone do realizacji przez klasztor klauzurowy – życia według ducha Założyciela, św. Norberta, tj. intensywnej modlitwy i kontemplacji Chrystusa Eucharystycznego. Klasztor imbramowicki, wyposażony w liczne nadania i przywileje przez Fundatora (o czym pisano szerzej w rozdziale I) był materialnie i finansowo samowystarczalny.

1. Kościół i klasztor w średniowieczu (1229 – 1500)

Do dnia dzisiejszego nie zachowały się konkretne materiały źródłowe i ikonograficzne, dotyczące wyglądu klasztoru imbramowickiego począwszy od XIII wieku. Do dzisiaj również nie zostały przeprowadzone metodyczne i kompleksowe badania archeologiczno – architektoniczne klasztoru oraz regionu bezpośrednio do niego przyległego, na okoliczność rozeznania kolejnych faz jego rozwoju, jak i

przemian przestrzenno – architektonicznych całego zespołu, od momentu jego powstania, do końca XVIII wieku. Dlatego brak tej wiedzy w sposób zasadniczy uniemożliwia wysunięcie jakiegokolwiek prawdopodobnej hipotezy, bliskiej prawdy historycznej o jego wyglądzie, rozplanowaniu przestrzennym, architekturze, jego gabarytach i detalu architektonicznym.

Korzystając z informacji, jakie pozostawił nam ks. Władysław Knapiński, historyk zakonu norbertańskiego w swoim opracowaniu, pochodzącym z końca XIX wieku – możemy jedynie prześledzić konieczne i wymagane regułą św. Norberta funkcje użytkowe klasztoru, jakie winny być w nim zlokalizowane.¹

W klasztorze norbertańskim winny być rozmieszczone następujące funkcje użytkowe, a to: oficyny klasztorne z kaplicą domową (oratorium), sypialnie (dormitorium), kuchnia, jadalnia (refektarz), pokoje gościnne, sala chorych (infirmaria), rozmównica (auditorium), sala rekreacyjna (locutorium), biblioteka, pomieszczenie do nauki, pomieszczenia nowicjatu oraz część gospodarcza. Natomiast jeśli chodzi o rozplanowanie i wygląd samego kościoła klasztornego, w regule brak jest jakichkolwiek na ten temat wskazówek lub wytycznych.

Jedynym, najstarszym zachowanym dokumentem źródłowym, informującym zresztą w formie lakonicznej o wyglądzie klasztoru i kościoła imbramowickiego – jest pochodzący z 1460 r. jego opis, sporządzony ręką ks. kanonika krakowskiego Jana Długosza w Liber Beneficiorum², w którym daje on wyraz swego wyjątkowego zatroskania stanem jego dotychczasowego zachowania (ks. Jan Długosz wizytował klasztor ok. 1460 r.). Klasztor był wtedy opustoszały, mieszkało w nim 2 – 3 braci Norbertanów, gdyż siostry Norbertanki już od przeszło 45 lat przebywały – zgodnie z postanowieniem Soboru w Konstancji z 1415 r. – w klasztorze w Busku. Dalej J. Długosz pisze: „kościół zbudowany jest z cegły, ale niedokończony, oficyny i mieszkania zakonnice otoczone murem i nim zamknięte. Obok kościoła, po jego przeciwnej stronie, za murem – klasztor męski norbertanów z ich probostwem.”³ Nadmienić należy, iż w okresie, kiedy siostry norbertanki przebywały w Imbramowicach – sprawowali oni opiekę duszpasterską nad nimi oraz parafią.

¹ Knapiński, *Św. Norbert*, s. 74

² Długosz, *Liber beneficiorum*, t. 3, s. 88 – 89, 104–106

³ Tamże, s. 109

Zatem ten niezwykle lakoniczny i powierzchowny opis klasztoru i kościoła sióstr norbertanek w Imbramowicach, jest jedyną zachowaną relacją naocznego świadka o stanie klasztoru w połowie XV wieku, w przeszło 200 lat od jego powstania. W ślad za tą informacją historyczną, dr H. Pieńkowska w trakcie swych wstępnych badań architektonicznych (i dotychczas jedynych) wykonywanych w klasztorze w latach 1971 – 1975, przy okazji prowadzonych w nim prac remontowo – modernizacyjnych i konserwatorskich przy współpracy z mgr Andrzejem Krupińskim ustaliła, że „... w kościele w obrębie prezbiterium i nawie na wysokości parteru występuje w ścianach wątek ceglany. Jest to cegła czerwona, palcówka, o strukturze drobnoziarnistej i średnich wymiarach 14,6 x 10,5 x 28,1 cm. Występuje ona w wątku o układzie „polskim” lub nieregularnym, o trójkątnej spoinie twardej, gruboziarnistej o czerwonym zabarwieniu⁴. Ten sam wątek i cegła występują w oratorium zakonnym, zlokalizowanym przy południowej ścianie prezbiterium kościoła, a jego nikłe fragmenty występują wewnątrz przybudowanej do prezbiterium, północnej klatki schodowej. Natomiast ściana północna kościoła była wielokrotnie przebudowywana w przeszłości i nie zachowała w sobie żadnych pierwotnych wątków...” Z analizy tych faktów oraz szeregu innych, takich jak przemurowania wtórne w okresie baroku otworów okiennych – dr H. Pieńkowska autorytatywnie stwierdza, iż zabudowa ta pochodzi najwcześniej z XIV wieku.⁵

Tak więc nasuwa się w tej kwestii drugi wniosek. Zabudowa pierwotna klasztoru z 1229 r. była zapewne drewniana, a po spaleniu go w 1260 r. przez Tatarów – przez dwa stulecia był odbudowywany, systematycznie się również rozbudowując.

Przywileje królewskie z 1365 i 1390 r., doposażające klasztor w nowe nadania, w okresie do ok. 1400 r. musiały w znaczący sposób wpłynąć na fakt, iż w swym zasadniczym zrębie architektonicznym klasztor podniósł się z upadku, co pośrednio potwierdzają wyniki wstępnych badań konserwatorskich dr H. Pieńkowskiej.

Zatem za pierwszą fazę rozwoju klasztoru imbramowickiego można przyjąć okres od początku jego powstania, tj. od 1229 r. do 1416 r., tj. do opuszczenia go przez zakonnice. Umownie nazywamy go **romańską fazą rozwoju**.

⁴ ANI, Pieńkowska, Fabryka kościoła, s. 4

⁵ Tamże, s. 5

Drugą fazą rozwoju architektonicznego klasztoru imbramowickiego, była niewątpliwie faza gotycka. Zaczęła się ona przypuszczalnie ok. 1485 r., tj. zaraz po powrocie sióstr norbertanek do Imbramowic z Buska. Klasztor w okresie nieobecności sióstr w Imbramowicach, znacznie podupadł (podkreśla ten fakt Jan Długosz) i kwalifikował się do pilnego remontu. Ewidentne ślady tej odbudowy znajdują się w zachowanych fragmentach murów kościoła. „Ściana południowa nawy, w swej górnej partii została nadbudowana murem kamiennym o wążku nieregularnym. Na poddaszu zabudowy klasztoru, zachowały się fragmenty dwóch ostrołukowych otworów okiennych, wtórnie zamurowanych. Łuki ich wykonane zostały z nieobrobionych ciosów kamiennych.”⁶

Również „szkarpa nawy zachodniej, dołem ceglana, górą kamienna, w XIX wieku po raz kolejny podmurowana – zachowała widoczny poziom swej pierwotnej wysokości. Podczas tych badań odkryto również w zachodniej nadmurowanej z kamienia elewacji kościoła – okrągłe okienko – odkute z jednego bloku piaskowca – wyznaczając tym samym poziom strychu drugiej fazy budowy⁷ – **fazy gotyckiej**.

Uzyskane w trakcie tych badań informacje, choć niezwykle istotne dla poznania poszczególnych faz rozwoju klasztoru i jego kościoła, pozostają nadal niewystarczającymi, aby można było w sposób jednoznaczny i nie budzący wątpliwości określić kolejność przemian (odbudowy, rozbudowy, przebudowy) układu przestrzenno – architektonicznego tego zespołu klasztoro – kościelnego oraz jego nawet przybliżonego wyglądu, tak z okresu romańskiego, jak i późniejszego – gotyckiego.

Również w oparciu o materiał źródłowy i archiwalny zgromadzony w klasztorze, w szczególności z zapisów w Księdze wizyt biskupów w klasztorze imbramowickim wynika, iż po 1594 r. na przełomie XVI i XVII wieku były prowadzone w klasztorze i kościele – prace „remontowe i modernizacyjne.”⁸ Zakresu ich nie sposób nadal ustalić, bez wykonania na tę okoliczność specjalistycznych badań konserwatorskich. Z tego okresu zachowały się w klasztorze imbramowickim takie elementy architektoniczne, a potwierdzające wykonanie w/wym. remontu, jak lawaterz w zakrystii kościoła, wykonany z jednego bloku marmuru dębnickiego

⁶ ANI, Pieńkowska, Fabryka kościoła, s. 7

⁷ Tamże, s. 8

⁸ ANI, Księga wizyt biskupich, s. 12

„czarnego” (ryc. nr 19) oraz wykonane z tego samego materiały cztery kolumny z kapitelami doryckimi, podpierające chór zakonny w kościele.(ryc. nr 20) Zakończenie tych prac z przełomu XVI i XVII wieku w kościele, doprowadziło do tego, iż w dniu 11 maja 1627 r. – biskup krakowski Tomasz Oborski ponownie konsekrował kościół klasztorny i poświęcił ołtarz główny, tzw. wielki oraz dwa boczne pod wezwaniem św. Anny i Najświętszej Marii Panny.⁹ Zatem możemy jednoznacznie stwierdzić, iż w historii klasztoru imbramowickiego istniała również trzecia faza rozwoju, tj. **faza późnego renesansu.**

Tak więc te trzy wymienione wyżej okresy, dwa mieszczące się w średniowieczu i jeden w późnym renesansie (manieryzmie) – wyznaczają – będąc udokumentowane źródłowo – kolejne fazy przekształceń zabudowy klasztornej i kościelnej, natomiast wyniki dotychczasowych badań konserwatorskich całego zespołu klasztorno – kościelnego w Imbramowicach, będąc w swym zakresie niepełnymi i wybiórczymi – nie pozwalają na odpowiedzialne i jednoznaczne przedstawienie historii rozwoju i przemian układu przestrzennego tego klasztoru. Pozostają nadal wielką niewiadomą. Poznanie jej będzie dopiero możliwe po wykonaniu kompleksowych badań konserwatorskich całego zespołu urbanistycznego klasztorno – kościelnego oraz szeregu badań porównawczych¹⁰ (jak sugeruje w swej pracy H. Pieńkowska) z podobnymi realizacjami norbertańskimi z przeszłości, z obszaru Polski (Zwierzyniec w Krakowie – 1164 r.) i Europy, np. klasztorem w Windberg w Bawarii (1142 r.), czy Schlägl w Austrii (1218 r.).

Ostatni okres rozwoju klasztoru imbramowickiego przypada na lata 1710 – 1785, tj. na okres późnego baroku i jest tematem następnego rozdziału.

⁹ Tamże, s. 21

¹⁰ ANI, Pieńkowska, Fabryka kościoła, s. 10

BIBLIOGRAFIA

(wybrane pozycje)

Źródła archiwalne

Archiwum Norbertanek w Imbramowicach

Księga wizyt biskupich od 1608 r. do 1673 r.

H. Pieńkowska, Fabryka kościoła i klasztoru SS. Norbertanek w Imbramowicach (mps)

Źródła drukowane

Długosz J., *Liber Beneficiorum Dioecesis Cracoviensis*, t. 3, Kraków 1864

Opracowania

Knapiński W., *Św. Norbert i jego Zakon*, Warszawa 1884